

ارزیابی نقشه‌های جغرافیای تاریخی معتبر بین‌المللی جزایر سه گانه ایرانی تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی

نقی طبرسا

استادیار دانشکده علوم انسانی دانشگاه گلستان
تاریخ دریافت: ۹۳/۱/۲۳؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۴/۲۱

چکیده

در اهمیت موضوع تعلق سه جزیره‌ی ایرانی در خلیج فارس به ایران می‌توان گفت، جزایر خلیج فارس و سرزمین عمان از دوران کهن تا زمان نادرشاه و کریمخان زند تحت حاکمیت و سلطه‌ی بلامنازع دولت ایران بوده است. پس از این دوران با توجه به رقابت قدرت‌های استعماری و تلاش مستمر انگلیس برای نادیده گرفتن حقوق ایران در خلیج فارس و اشغال ۶۷ ساله‌ی جزایر تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی توسط انگلیس و سپس اعاده‌ی حاکمیت دائمی آن‌ها به کشورمان، این جزایر همواره در چارچوب قلمرو سرزمینی ایران بوده‌اند و ادعای امارات، این کشور کوچک حاشیه‌ی جنوبی خلیج فارس در قبال آن‌ها نیز تاکنون ره به جایی نبرده است. علاوه بر آن نقشه‌های مستند و معتبر جغرافیایی این حقیقت را تأیید می‌کنند که جزایر تنب و ابوموسی همواره به ایران تعلق داشتند. «نقشه‌های دریایی» تهیه شده در قرن ۱۸ که بیش‌تر برای راهنمایی دریانوردان و کشتی‌های بین‌قاره‌ای بود و در آن‌ها کمتر به جنبه‌های سیاسی و اجتماعی امر توجه می‌شد؛ همچنین جزایر خلیج فارس به دو بخش ایرانی و عربی تقسیم می‌شد که همواره سه جزیره‌ی ایرانی ابوموسی، تنب کوچک و تنب بزرگ در قسمت ایران قرار داشت. این نقشه‌های جغرافیایی و دریایی به لحاظ قدمت، اصالت و همچنین اعتبار در عرصه‌ی امروز روابط بین‌الملل نیز مورد عنایت و استناد قرار می‌گیرند. در این پژوهش سعی بر آن است تا ضمن اشاره به کارکرد نقشه‌های جغرافیایی و دریایی بین‌المللی، به‌طور ویژه جایگاه نقشه راهبردی ۱۸۸۶ وزارت جنگ انگلیس درباره ایران و جزایر سه‌گانه‌ی ایرانی در خلیج فارس بیان گردد. سؤال اساسی پژوهش در این است که آیا دلیل و شاهی در نقشه‌ی جغرافیایی و دریایی معتبر بین‌المللی بر اثبات حقوق سرزمینی ایران در سه جزیره‌ی تنب بزرگ، تنب کوچک و

ابوموسی وجود دارد؟ در این حال روش و یافته‌های تحقیق در پژوهش مذکور توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات پیمایشی از اسناد و نقشه‌های معتبر و دست اول است.

واژگان کلیدی: خلیج فارس، نقشه جغرافیایی و دریایی، جزایر ایرانی

طرح مسأله

با عنایت به ادعای دولت امارات متحده عربی در قبال سه جزیره ایرانی که بخش جدایی‌ناپذیر تمامیت ارضی کشورمان هستند، ضرورت دارد برای تنویر افکار عمومی به ویژه نخبگان به انبوه دلایل و مستندات ایران اشاره شود که در این میان سعی بر آن است تا ضمن ارائه و معرفی جایگاه نقشه‌های معتبر جهانی در عرصه‌های جغرافیا و دریایی بین‌المللی، بتوان از این نقشه‌ها به‌عنوان یکی از راه‌های اثبات حقانیت کشورمان بر جزایر مذکور استفاده نمود. در بررسی به عمل آمده در مورد ادبیات موضوع ضمن بررسی تمامی کتاب‌ها و مقالات پژوهشگران حوزه خلیج فارس ۱، می‌توان گفت اولاً کتاب و مقالات منتشره در حوزه یاد شده نادر بوده و ثانیاً به‌صورت متمرکز در این موضوع تاکنون پژوهشی ارائه نشده است و دیگر این که با عنایت به منابع دست اول و منحصر به فرد بودن نقشه‌هایی که در ادامه تحقیق به آن اشاره می‌شود، اهمیت و ضرورت بیان مسأله مشخص می‌گردد. در این پژوهش انتظار آن است تا با ارائه مستندات معتبر جهانی، بتوان اثبات حاکمیت و مالکیت ایران در سه جزیره موصوف را روشن و آشکار نمود؛ زیرا در حقوق بین‌الملل داشتن ادله و شواهد متقن هر کشوری برای اثبات حقوق سرزمینی خویش امری لازم و ضروری است. سؤال اساسی در این پژوهش این است که آیا دلیل و شاهی در نقشه‌های جغرافیایی و دریایی معتبر بین‌المللی بر اثبات حقوق سرزمینی ایران در سه جزیره تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی وجود دارد؟

مفاهیم، دیدگاه و مبانی نظری

نقشه‌های جغرافیای رسمی از جمله نمادها و ابزارهای ژئوپلیتیکی قدرتمندی هستند که بطور وسیع برای نشان دادن سرزمین و منازعات صورت گرفته بر سر آن مورد استفاده و استناد قرار می‌گیرند. این نقشه‌ها بدلیل نگاه تخصصی برگرفته از واقعیت‌های تاریخی بر جغرافیای ذهنی بسیار تاثیر دارند و کارشناسان ایده‌های ارائه شده بوسیله آن را نیز بصورت اجتناب‌ناپذیری پذیرش می‌کنند. از سوی دیگر نقشه‌های جغرافیای رسمی که از سوی نهادهای بین‌المللی و یا مراکز تخصصی جهان صادر می‌شود و از ویژگی‌های مهمی همچون عینی و واقعی بودن برخوردارند در محاکم بین‌المللی مورد استناد قرار می‌گیرد.

این نقشه‌ها نه تنها منتقل دهنده واقعیت‌های موجود سرزمینی است، منعکس کننده نیات و مقاصد ترسیم‌کنندگان نیز است. نقشه‌های رسمی هدفمند و متقاعد کننده هستند و آشکار کننده ساخت‌های اجتماعی دوران خویش هستند و برای همگان، تصویری واقعی از جهان، کشورها و مرزهای سرزمینی فراهم آورده و کارکردی به مثابه رسانه دارند. این تحقیق در پی بررسی نقشه‌های جغرافیایی رسمی از دوران کهن تا نیمه دوم قرن بیستم دارد که توسط مراکز معتبر و مهم جهانی پیرامون خلیج فارس و سه جزیره ایرانی ابوموسی، تنب بزرگ و تنب کوچک منتشر شده است.

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش مذکور توصیفی - تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات پیمایشی از اسناد و نقشه‌های معتبر و دست اول است.

محدوده و قلمرو پژوهش

قلمرو پژوهش مذکور نیز خلیج فارس و به ویژه سه جزیره تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی است.

بحث اصلی

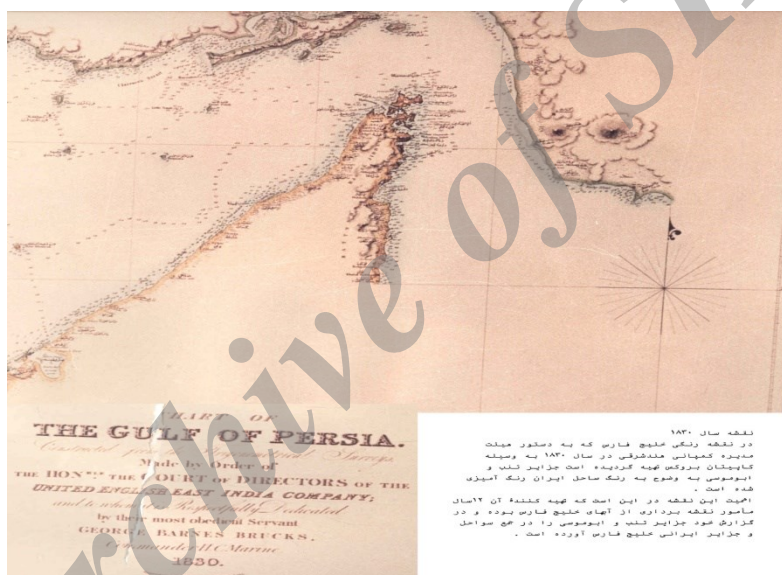
ده ماه پس از بیرون ساختن جاسمی‌های لنگه و برچیدن همیشگی آن‌ها توسط دولت ایران، «وزارت امور خارجه‌ی انگلیس توسط در آموند ولف وزیر مختار آن کشور در تهران نقشه رسمی ۱۸۸۶ را- که اداره اطلاعات وزارت جنگ، آن را ترسیم کرده بود. در ۲۲ ژوئیه ۱۸۸۸ از سوی ملکه بریتانیا به‌عنوان ناصرالدین شاه، به قوام، وزیر امور خارجه وقت ایران تسلیم کرد. جزیره سیری و جزایر سه‌گانه تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی به رنگ خاک ایران بود و رسمیت کامل داشت؛ همچنان که جان گوردون لوریمر یکی از سیاستمداران انگلیسی به تعلق جزایر تنب و ابوموسی به ایران در نقشه جغرافیایی ۱۸۸۶ میلادی اشاره کرده است.» (Lorimer, J.C. 1970:49).

علاوه بر نقشه مذکور ده‌ها نقشه مستند بین‌المللی موجود، مؤید تعلق جزایر موصوف به ایران است که در این پژوهش به موارد مهم آن اشاره می‌گردد:

نقشه‌های معتبر جغرافیایی بین‌المللی^۱

الف) «نقشه خلیج فارس» (Carte Du Golphe Persique) که در سال ۱۷۶۴ تهیه و در آن جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده است.

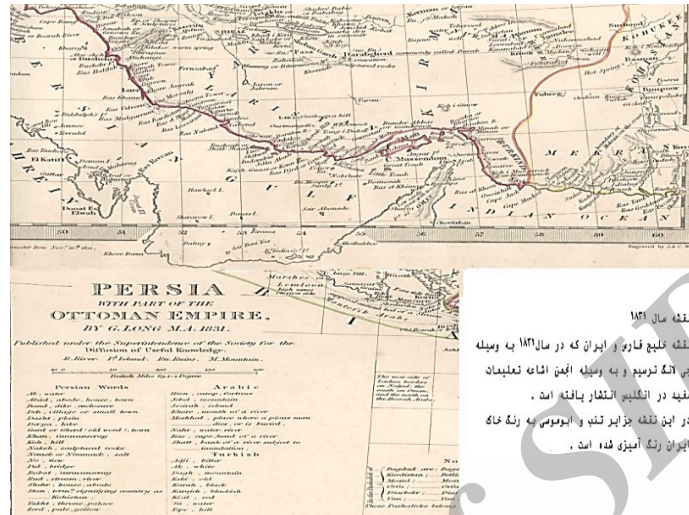
ب) نقشه رنگی «خلیج فارس» (The Gulf of Persia) که به دستور هیأت مدیره کمپانی هند شرقی در سال ۱۸۳۰ به وسیله «کاپیتان بروکس» (Captain G.B. Brucks) تهیه گردید، جزایر تنب و ابوموسی به وضوح به رنگ ساحل ایران رنگ‌آمیزی شده است. اهمیت این نقشه در این است که تهیه‌کننده انگلیسی آن دوازده سال مأمور نقشه‌برداری از آب‌های خلیج فارس بود و در گزارش خود جزایر تنب و ابوموسی را در زمره و گروه سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس آورده است.

ج- نقشه «خلیج فارس و ایران» (Persia with part of the ottoman Empire) که در سال ۱۸۳۱ به وسیله «جی لانگ»^۲ ترسیم شد و به وسیله انجمن اشاعه آموزش‌های مفید در انگلیس انتشار یافت. در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده‌اند.

۱. برخی موارد مذکور از شماره ۲۰۱/۳۶ مورخ ۱۳۴۹/۱۱/۷ اداره نهم سیاسی اسناد وزارت امور خارجه ایران استخراج شده است.

2- G. Long

نقشه سال ۱۸۳۱
نقشه خلیج فارس و ایران که در سال ۱۸۳۱ به وسیله
جی. لنگ ترمب و به وسیله امین شاه تعلیمان
نفیذ در انگلیس انتشار یافته است .
در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک
ایران رنگ آمیزی شده است .

د) نقشه ایران که در سال ۱۸۴۰ برای مؤسسه اطلس بلاک بریتانیا تهیه و در لندن چاپ شد. در این نقشه جزایر ابوموسی و تنب به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده‌اند. در نقشه مذکور که دوباره در سال ۱۸۴۴ برای مؤسسه‌ی یادشده تهیه و چاپ شد، جزایر ابوموسی و تنب به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده است.

نقشه سال ۱۸۴۰
نقشه ایران که در سال ۱۸۴۰ برای اطلس بلاک
بریتانیا تهیه و در لندن به طبع رسیده است .
در این نقشه جزایر ابوموسی و تنب بزرگ به رنگ
خاک ایران رنگ آمیزی شده است .
نقشه مذکور در سال ۱۸۴۴ مجدداً برای اطلس یادشده
تهیه و به طبع رسید. در این نقشه جزایر ابوموسی
و تنب به رنگ خاک ایران رنگ آمیزی شده است .

ه) در نقشه «ایران و افغانستان»^۱ که در سال ۱۸۵۴ به وسیله بلاک در ادینبورو بریتانیا به طبع رسیده، جزایر تنب و ابوموسی به رنگ ساحل ایران رنگ آمیزی شده است.

نقشه سال ۱۸۵۴
نقشه ایران که در سال ۱۸۵۴ به وسیله ای.بی.سی. بلاک در ادینبورو انگلیس به طبع رسیده است. در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ ساحل ایران رنگ آمیزی شده است.

و) نقشه «ایران و کابل» که در سال ۱۸۷۳ به وسیله «جی آرو اسمیت»^۲ تهیه و در بریتانیا چاپ شد و در آن، جزایر تنب و ابوموسی به رنگ ساحل ایران رنگ آمیزی شده‌اند. اصل نقشه در اتاق نقشه‌ی کتابخانه وزارت امور هند در لندن نگهداری می‌شود.

نقشه سال ۱۸۷۳
نقشه ایران و کابل که در سال ۱۸۷۳ به وسیله جی آرو اسمیت تهیه و در انگلیس به طبع رسیده است. در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ ساحل ایران رنگ آمیزی شده است. اصل نقشه در اتاق نقشه کتابخانه دفتر هند در لندن موجود است.

- 1- Persia and Afghanistan
- 2- J. Arrow smith

ز) نقشه نیمه‌رسمی «ایران، افغانستان و بلوچستان»^۱ که در سال ۱۸۹۱ با نظارت لرد کرزن نایب‌السلطنه هند تهیه شد و در ۱۸۹۲ به چاپ رسید. در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده‌اند. اصل نقشه در اتاق نقشه‌ی کتابخانه‌ی وزارت امور هند در لندن موجود است.

نقشه سال ۱۸۹۱
نقشه نیمه رسمی ایران، افغانستان و بلوچستان که در سال ۱۸۹۱ تحت نظارت لرد کرزن نایب‌السلطنه هند تهیه شد و در ۱۸۹۲ به چاپ رسیده است. در این نقشه جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک ایران رنگ‌آمیزی شده است. اصل نقشه در اتاق نقشه کتابخانه دفتر هند در لندن موجود است.

ح) قسمت خلیج فارس نقشه رنگی ایران در «اطلس جهانی»^۲ که در سال ۱۹۶۷ به دستور شورای وزیران اتحاد شوروی به وسیله‌ی «بخش اجرایی مساحی و نقشه‌کشی»^۳ به روسی و انگلیسی تهیه شد، علاوه بر رنگ‌آمیزی جزایر تنب و ابوموسی به رنگ خاک ایران، نام کشور ایران در کنار این جزایر نیز درج شده است. اصل این نقشه و اطلس در اغلب کتابخانه‌های معتبر جهان از جمله کتابخانه هامرشولد در سازمان ملل متحد، نیویورک و وزارت امور خارجه آمریکا به هر دو زبان موجود است. این نقشه در جلسه رسمی شورای امنیت سازمان ملل متحد در تاریخ ۹ دسامبر ۱۹۷۱ برابر با ۱۸ آذر ۱۳۵۰ از سوی نماینده وقت ایران به‌عنوان یکی از دلایل اثبات حاکمیت کشورمان به اعضای شورای امنیت سازمان ملل متحد ارائه شد.

1- Persia, Afghanistan, Baluchistan

2- Atlas Mira

3- Chief Administration of Geodesy and Cartography

نقشه سال ۱۹۶۷
 قلمنت خلیج فارس نقشه رنگی ایران در اطلس جهانی
 که در سال ۱۹۶۷ به دستور شورای وزیران اتحاد
 شوروی به وسیله نقش اجرایی مصاحی و نقشه کشی به
 روسی و انگلیسی تهیه و علاوه بر رنگ آمیزی جزایر
 تنب و ابوموسی به خاک ایران. نام کشور ایران در
 کنار این جزایر درج گردیده است.
 اصل این نقشه و اطلس در اغلب کتابخانه های معتبر
 جهان از جمله کتابخانه مامرفوند در سازمان ملل
 متحد، نیویورک و وزارت امور خارجه آمریکا به مر
 دو زبان موجود است.

ط) نقشه شماره ۱۸، نقشه ۱۸۸۶ وزارت جنگ بریتانیا

نقشه اهدایی وزیر خارجه بریتانیا به نمایندگی از ملکه آن کشور در سال ۱۸۸۸ میلادی-که در آن جزایر به رنگ ایران مشخص شده- حائز اهمیت است. این نقشه در تاریخ ۲۷ ژوئیه ۱۸۸۸ توسط یک مقام رسمی بریتانیا به قوام‌الدوله وزیر خارجه‌ی ایران اهدا شد. در این راستا وزارت امور خارجه انگلیس در نامه‌ی شماره ۶۴ مورخ ۲۲ ژوئن ۱۸۸۸ خطاب به سر درآموند وولف وزیر مختار آن کشور در تهران دستور داد: «نقشه‌ی ایران را در شش برگ- که به وسیله شعبه اطلاعات وزارت جنگ بریتانیا تهیه شده بود- به شاه ایران تقدیم نمایید.» (Marquis of Salisbury, 1888: 64).

در این نقشه‌ی رسمی که بخش اطلاعات وزارت جنگ بریتانیا ترسیم کرده بود، جزایر سری، تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی با همان رنگی که سایر قسمت‌های قلمرو خاک اصلی و جزایر ایران مشخص گردیده رنگ‌آمیزی شده بودند که حاکمیت ایران بر این جزایر را اثبات می‌کند.

نامه ۲۲ ژوئیه ۱۸۸۸ از سردرآموند وولف وزیر مختار انگلیس به وزیر امور خارجه ایران برای تحویل نقشه جغرافیایی مذکور حاکی است: «من آخرین پست سیاسی را از لرد سالزبری دریافت کردم که در آن یک نقشه ایران در شش ورقه که اخیراً به وسیله بخش اطلاعات وزارت جنگ بریتانیا ترسیم و صادر شده، وجود داشت. لرد سالزبری به من دستور داده است این نقشه را به اعلی حضرت شاه ایران از طرف دولت انگلستان اهدا نمایید؛ به امید آن که اطلاعات جغرافیایی آن برای شما مفید و جالب باشد.»

نامه شماره ۱۶۰ مورخ ۲۱ اوت ۱۸۸۸ که از طرف «سر درآموند وولف»^۱ وزیر مختار انگلیس در تهران به‌عنوان لرد سالزبری وزیر امور خارجه آن کشور و عطف به دستور نامه شماره ۶۴ مورخ ۲۲ ژوئن ۱۸۸۸ نوشته و فرستاده شده، حاکی از اجرای دستور وزیر خارجه دائر به تسلیم نقشه ایران به دولت ایران است. به پیوست نامه‌ی یادشده، نامه‌ای که نقشه‌ی ایران به ضمیمه آن ارسال شده و نیز پاسخ دولت ایران مبنی بر اظهار تشکر از ارسال نقشه توسط وزیر امور خارجه انگلیس، منعکس شده است.

نامه شماره ۱۰۵ مورخ ۲۲ اوت ۱۸۸۸ وزیر مختار انگلیس خطاب به وزیر مختار ایالات‌متحده آمریکا در ایران دائر بر این که بر اساس تقاضای آن دولت یک نسخه نقشه ایران (در شش برگ) برای آن دولت فرستاده شده است (Wolf, 1888: 160).

در نامه شماره ۱۷۶ مورخ ۷ سپتامبر ۱۸۸۸ به امضای سر درآموند وولف وزیر مختار انگلیس به عنوان لرد سالزبری وزیر امور خارجه آن کشور آمده است: «طبق دستور شماره ۶۴ مورخ ۲۲ ژوئن ۱۸۸۸ آن جناب، نقشه مذکور تسلیم شد ولی نتایج غیرمنتظره‌ای به بار آورده است. اعلی‌حضرت پادشاه ایران این نقشه را دلیلی برای ادعای خود نسبت به منطقه هشتادان در مرز ایران و افغانستان قرار داده و به علاوه چون جزایر تنب و ابوموسی و سری به همان رنگی نشان داده شده که قلمرو ایران به طور کلی در آن نقشه رنگ‌آمیزی شده، شاه ایران این مطلب را دلیل قاطعی می‌داند بر این که هرگونه ادعای شیوخ نسبت به این جزایر غیرمسموع و مردود است».

به پیوست این نامه یادداشت‌های اداری دیگری است دائر بر این که طبق دستور لرد سالزبری هیچ‌گونه نقشه‌ای نباید بدون اجازه او به دولت‌های دیگر تسلیم شود و اضافه شده که این نقشه ایران بر حسب دستور خود لرد سالیسبوری به مقامات ایرانی تسلیم شده است. ضمیمه‌ی این نامه کروکی است از مرز ایران و افغانستان که از لحاظ حاکمیت ایران در آن ناحیه مورد استناد دولت ایران قرار گرفته بود (Wolf, 1888:167).

نقشه سال ۱۸۸۶ به‌وسیله بخش اطلاعات وزارت جنگ بریتانیا تهیه و در سال ۱۸۹۱ به وسیله شعبه مذکور تجدید چاپ شد و برای دومین بار در سال ۱۸۹۸ اداره نقشه‌برداری دولت هندوستان آن را چاپ کرد و در تمام نسخ آن جزایر سری، تنب و ابوموسی با همان رنگی که قلمرو کشور ایران رنگ‌آمیزی شده بود، مشخص شد.

این نقشه به دنبال درخواست شاه ایران از دولت بریتانیا که بارها خواستار دریافت اطلاعات در این زمینه بود ارسال گردید و انگلستان از ادعاهای ایران به جزایر به‌طور کامل، آگاهی داشت.

۱- سر هنری درآموند متولد ۱۲ اکتبر ۱۸۳۰ که در تاریخ ۱۱ سپتامبر ۱۹۰۸ درگذشت. وی فرستاده ویژه و وزیر مختار بریتانیا در دسامبر ۱۸۸۷ تا ۲۴ ژوئیه ۱۸۹۱ بود و در سفر ناصرالدین شاه به بریتانیا در سال ۱۸۸۹ به همراه وی به لندن بازگشت.

چگونگی اهدای نقشه ۱۸۸۶ به ناصرالدین شاه

ناصرالدین شاه به نقشه‌هایی که از سوی سالزبری وزیر امور خارجه بریتانیا به دولت ایران هدیه شده بود، قویاً استناد می‌کرد. وزیر بریتانیایی گزارش کرد همتای ایرانی‌اش با مشاهده‌ی نقشه‌ها بسیار ابراز خرسندی کرد؛ چرا که جزایر با همان رنگی که سرزمین ایران کشیده، رنگ‌آمیزی شده بود. وزیر ایرانی گفت: این نقشه بدان معناست که دولت انگلستان اذعان دارد که جزایر تنب و ابوموسی ایرانی‌اند و او بدین سبب بسیار ممنون است. در عین حال وزیر ایرانی از این که در نقشه مذکور بحرین به رنگ ایران نبوده است، به وولف اعتراض نمود. در کنار این گزارش وزیر بریتانیایی نوشته بود: «درسی که از این موضوع آموختم این است که دیگر هرگز به کسی نقشه هدیه نکنم» (اپلی، ۱۳۶۴:۱۳).

نامه‌ی وزارت خارجه ایران به پارک‌دار بریتانیا در مورد نقشه و متن اصلی مخابرات رسمی که

نشان از حاکمیت ایران بر جزایر تنب، ابوموسی، سری و فارور دارد حاکی است: «جانشین وزیر خارجه‌ی ایران نقشه و متن اصلی مخابرات رسمی را به من نشان داد که به تاریخ بیست و هفتم ژوئیه ۱۸۸۸ بود و به دستور لرد سالزبری از سوی سر درآموند و وولف امضا شده بود. متن یادداشت همراه با نقشه در شش صفحه می‌باشد که اخیراً از سوی بخش اطلاعات وزارت جنگ برای ارائه به شاه از سوی دولت علیاحضرت پادشاه بریتانیا تهیه شده است. بی‌گمان این نقشه نشان می‌دهد که هر چهار جزیره‌ی تنب، ابوموسی، سری و فارور به ایران تعلق دارند.» (مجموعه روابط ایران و انگلیس در خلیج فارس، ۱۳۸۳: ۴۴).

ی) در کتاب «جغرافیای امپراطوری فارس» توسط «مکدونالد کینیر^۱» مشاور سیاسی سرجان ملکم در مأموریت به ایران که در سال ۱۸۱۳ چاپ شد، شرحی درباره‌ی قلمرو ایران در خلیج فارس آمده و ضمن اشاره به جواسم و قلمرو آن‌ها به هیچ وجه بحثی از حاکمیت آن‌ها بر ابوموسی به میان نیاورده و این مطلب دست کم معرف این حقیقت است که نویسنده‌ی کتاب در تعلق این جزایر به ایران تردیدی نداشت. این استدلال با توجه به تجدید چاپ کتاب مذکور و تهیه نقشه رنگی مربوط به این کتاب در سال ۱۸۳۲- که پیشتر به صورت سیاه و سفید ضمیمه اثر بود- به طور کامل تأیید می‌شود زیرا در نقشه‌ی رنگی ۱۸۳۲ بطور مشخص جزیره ابوموسی همراه با جزایر دیگر ایرانی به رنگ سواحل ایران رنگ‌آمیزی شده بودند.

ک) کاپیتان کمبال نماینده‌ی سیاسی انگلیس در بوشهر در گزارش ۱۸۵۴ که درباره‌ی جواسم تهیه کرده بود، حوزه‌ی قلمرو و اقتدار این قبیله را یک بر شمرده و برخلاف مدعای بعدی بریتانیا به هیچ وجه نامی از ابوموسی و تنب به میان نیاورده است.

مسئله دوم: این گزارش در زمان حکومت شیخ سلطان بن صقر بزرگترین شیخ تاریخ جاسمی تهیه شده و به طور طبیعی وقتی در زمان حیات وی وحدت نسبی جواسم در سواحل متصله این جزایر جزء قلمرو آن‌ها نبوده و یا به نحوی که مورد نظر مقامات انگلیسی است با سواحل جنوبی ارتباط نداشته است، در دوره‌ی شیوخ بعدی رأس الخیمه و شارجه در ۱۸۶۹ به بعد چگونه می‌توان این موضع را توجیه کرد؟ (Report on Jawasimi by Lieutenant M.B. Kemball)

ل) نقشه‌هایی که از سال ۱۸۵۶ تا ۱۸۶۰ تهیه و برای اولین بار در مه ۱۸۶۲ توسط وزارت دریاداری انگلیس چاپ و بعدها نیز در سال‌های ۱۸۷۶، ۱۸۹۰، ۱۹۰۰، ۱۹۰۳ و ۱۹۱۲ تجدید چاپ شد، جزایر مورد بحث را در قلمرو ایران به شمار آورده‌اند.

م) در سال ۱۸۷۶ بنا به دستور وزیر امور هند کاپیتان جان، نقشه‌ای از خلیج فارس تهیه و چاپ شد که در آن ابوموسی به رنگ قلمرو ایران بود (Royal Geographical Society).

1- Mackdonald Kineir

ن) در نقشه تنظیمی لرد کرزن نایب السلطنه هند در ۱۸۹۲ نیز جزایر مورد بحث به رنگ ایران چاپ شده‌اند.

نقشه‌های دریایی انگلیس درباره‌ی خلیج فارس و جزایر ایرانی

الف) در «نقشه‌های دریایی^۱» تهیه شده در قرن ۱۸ جزایر مورد بحث بدون استثنا در «قسمت ایران^۲» قرار داده شده‌اند. در قرن ۱۸ تهیه نقشه‌های دریایی بیش‌تر برای راهنمایی تردد کشتی‌ها بود و در آن‌ها کمتر به جنبه‌های سیاسی و اجتماعی امر توجه می‌شد. روی این اصل در تقسیم‌بندی جزایر خلیج فارس نیز به دو بخش ایرانی و عربی اشاره و جزیره ابوموسی در قسمت ایران قرار داده می‌شد.

ب) کاپیتان هین که از ترسیم‌کنندگان معروف نقشه دریایی در کمپانی هند شرقی و دریاداری هند در نیمه‌ی اول قرن ۱۹ بود، در نقشه‌های خود دو بخش سواحل و جزایر عربی خلیج فارس و سواحل و جزایر ایرانی را تعیین و جزایر ابوموسی و تنب را آشکارا در قسمت مربوط به سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس ذکر نموده است.

ج) کاپیتان بروکس که به دستور کمپانی هند شرقی مدت دوازده سال مشغول نقشه‌برداری خلیج فارس و تهیه‌ی نقشه‌های دریایی بود، در گزارش خود صراحتاً در قسمت مربوط به جزایر و بنادر ایرانی خلیج فارس، از جزایر ابوموسی و تنب نام می‌برد. براساس گزارش وی نقشه رنگی خلیج فارس در سال ۱۸۳۰ چاپ شد که در آن جزایر مذکور به رنگ سرزمین دولت ایران بود.

د) در نقشه رسمی دریایی رنگی سال ۱۸۹۷ «مساحی هند^۳» که اداره نقشه‌برداری وزارت خارجه هند آن را تهیه کرد نیز جزیره ابوموسی به رنگ ایران ترسیم شده است. این نقشه به دلیل رسمی بودن، اهمیت فراوان دارد.

ه) در مجموعه‌ای از طرف وزارت دریاداری انگلیس که برای استفاده وزارت امور خارجه‌ی آن کشور در سال ۱۹۰۳ تهیه شد، در مورد سواحل و جزایر جنوبی خلیج فارس که سواحل عمان را نیز در بر می‌گیرد، هیچ مطلبی دال بر مالکیت یا حاکمیت جزایر مورد بحث به شیوخ نیامده است.

جمع بندی و نتیجه‌گیری

با عنایت به موارد پیش گفته، می‌توان نتیجه گرفت بسیاری از نقشه‌های معتبر جغرافیایی و دریایی بین‌المللی مؤید اثبات حقوق سرزمینی ایران در خلیج فارس و سه جزیره‌ی ایرانی تنب بزرگ، تنب

1- Hydrographys
2- Persian side
3- Survey of India

کوچک و ابوموسی است. مضافاً آن که اصولاً نقشه‌هایی قابل استناد بین‌المللی هستند که از شرایط لازم و ضروری برخوردار باشند؛ آن‌چنان که ماکس هوبر (داور رسیدگی به اختلاف بین آمریکا و هلند در مورد جزایر پالماس در سال ۱۹۲۸) به نقشه‌ها به‌عنوان سند برای اثبات حق حاکمیت یا سلب آن استناد کرد و اعلام کرد نقشه‌ها در صورتی به‌عنوان سند حاکمیت به شمار می‌روند که از شرایط زیر برخوردار باشند:

۱. باید برهان و استدلال لازم را با دقت جغرافیایی فراهم آورند.
۲. باید با واقعیات موجود مغایرت نداشته باشند.
۳. باید با اطلاعات دقیق مساحان تهیه شده و هدف آن تعیین سیاسی قلمرو سرزمینی باشد.
۴. باید رسمی و یا نیمه رسمی باشند که با قاطعیت از حاکمیت کشوری دفاع کنند که دولت آن مبادرت به چاپ نقشه کرده است.

با توجه به توضیحات ماکس هوبر می‌توان نتیجه‌گیری کرد که تمام شروط یاد شده در قبال نقشه‌های مورد اشاره از جمله نقشه اهدایی ملکه انگلیس به ناصرالدین شاه فراهم است، چنان‌که نخست از سوی وزارت جنگ بریتانیا تهیه شده و دقت و استدلال لازم را دارد. دوم این‌که رنگ‌آمیزی جزایر به رنگ سرزمین ایران صورت گرفته و با واقعیات‌های تاریخی و حقوقی به‌طور کامل منطبق است. سوم این‌که نقشه با مساحی و اطلاعات دقیق تهیه شده است؛ زیرا اگر این نقشه ایراد و اشتباه داشت در چاپ‌های بعدی اصلاح می‌شد و چهارم این‌که نقشه مذکور رسمی بود.

از سوی دیگر اصل «استاپل»^۱ که یکی از اصول شناخته شده حقوق بین‌الملل می‌باشد، ناظر بر این است که هرگاه دولتی در قبال مسأله یا دعوایی حقوقی در داخل و خارج از مراجع رسیدگی کننده، موضع‌گیری کرده باشد، دیگر نمی‌تواند در موارد مشابه با آن مسئله یا دعوی، برخلاف موضع‌گیری قبلی خود رفتار کند. این اصل در داوری‌های بین‌المللی مورد استناد است. به‌عنوان مثال دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه اختلاف معبد پری و پیهار بین کامبوج و تایلند در ۱۵ ژوئن ۱۹۶۲ به اصل استاپل استناد کرد و چنین رأی داد: «مطابق قاعده کلی ادله اثبات دعوی مطالب متناقض یک طرف باید علیه خود او تفسیر و تعبیر گردد و یا به نفع طرف مقابل، هیچ‌کس نمی‌تواند از تناقض‌گویی خود به ضرر طرف مقابل استفاده کند». ضمن آن‌که به دلیل گذشت زمان و اصل استاپل، دولت انگلیس نمی‌تواند نظر قطعی خود را در مورد نقشه تقدیمی به ناصرالدین شاه تغییر دهد. از سوی دیگر با توجه به وحدت رویه دیوان بین‌المللی دادگستری در قبال نقشه‌های جغرافیایی و دریایی و استناد مکرر به آن‌ها، موضوعی مهم و راهبردی است که می‌تواند به‌صورت پژوهشی جداگانه مورد ارزیابی و تحلیل قرار گیرد.

---

1. Estoppel

مجموعه‌ای از نقشه‌های مذکور از جمله نقشه‌ی رسمی ۱۸۸۶ انگلیس مؤید آن است که می‌توان به عنوان یکی از مراجع مستند و اثبات کننده حاکمیت ایران بر جزایر تنب بزرگ، تنب کوچک و ابوموسی استناد کرد.

منابع

۱. خاطرات نورتکوت ایلی [تبعه انگلیس] مشاور حقوقی شیخ خالد حاکم شارجه در سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۲، صفحات ۵ تا ۷.
۲. طبرسا، نقی. ۱۳۸۷. حاکمیت بر جزایر ابوموسی، تنب کوچک و تنب بزرگ در روند سیاست خارجی ایران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی وزارت امور خارجه.
۳. طبرسا، نقی. ۱۳۹۰. جزایر سه‌گانه‌ی ایرانی در خلیج فارس، پژوهشی تاریخی حقوقی. مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
۴. گزارش شماره ۲۰/۱۳۶ مورخ ۱۳۴۹/۱۱/۷ اداره نهم سیاسی وزارت امور خارجه به نقل از نقشه‌های دریایی سال‌های ۱۷۱۲-۱۷۰۴-۱۷۱۶-۱۷۲۸-۱۷۵۸-۱۷۶۵-۱۷۸۵-۱۷۹۷-۱۷۸۷-۱۷۸۹.
۵. مجموعه «روابط ایران و انگلیس در خلیج فارس، یادداشت‌ها و مکاتبات دولت بریتانیا مربوط به جزایر خلیج فارس از ۱۹۲۸ تا ۱۹۳۴». ۱۳۸۳. تهران، مرکز اسناد و خدمات پژوهشی وزارت امور خارجه.
۶. نامه وزارت خارجه ایران به کاردار انگلیس در تاریخ ۲۰ اوت ۱۹۲۸ به شماره ۴۵۰۹/P/۱۹۲۸_۲۵۴ (آر).
7. Latin Words & Phrases for Lawyers, 1980. Law and Business Publications Canada, Inc.
8. Lights and Record Book of the Survey of Persian Gulf by Captain Haine, 1829.
9. Lorimer, J.C. 1915. Gazetteer of the Persian Gulf, Oman and Central Arabia IIB, Historical, (Calcutta superintendent Government printed India; published in 1970 by Gregg International Publishers Ltd, West mead, England). 1: 1 A,
10. Marquis of Salisbury, 1888. Enclosing map of Persia to Mr Wolf, No. 64. Public Records Library.
11. Memorandum on The new map of Persia by the Hon, George Curzon, 1892. Vol. XIV.
12. Trigonometrically Survey Made by Order of the United English East Indian co. 1830. by George Barnes Brucks, Commander. H.C. marine.
13. Wolf, 21 Aug., 1888. To Mr Marquis of Salisbury, No. 160. Public Records Library.
14. Wolf, 22 Aug., 1888. Enclosing Map of Persia, No. 105. Public Records Library.
15. Wolf, 22 July, 1888. Enclosing Map of Persia. Public Records Library.
16. Wolf, 7 Sept., 1888. To Mr Marquis of Salisbury, No. 176. Public Records Library.